

Genderstatistieken: Stand van zaken en aanbevelingen

Samenvatting van studie:
"Mannen en vrouwen op de drempel
van de 21ste eeuw"

Gebruikershandboek genderstatistieken

Nico Steegmans, Elke Valgaeren, Mieke Van Haegendoren, Limburgs Universitair
Centrum, Sociaal Economisch Instituut

3 september 2001

Federaal Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid met de steun van de federale Diensten voor Wetenschappelijke,
Technische en Culturele aangelegenheden.

Genderstatistieken: Stand van zaken en aanbevelingen

Nico Steegmans, Elke Valgaeren, Mieke Van Haegendoren
3 september 2001

Om mee te tellen moet je geteld worden: dit was de boodschap van de VN-Vrouwenconferentie te Beijing in 1995, die de staten de opdracht gaf om statistische gegevens te verzamelen over de situatie van de vrouw, als aanzet en hefboom voor een gelijke kansenbeleid.

Vanuit deze bekommernis gaven de DWTC (Diensten voor Wetenschappelijke, Technische en Culturele Aangelegenheden) en het Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid, belast met het gelijke kansenbeleid, de opdracht aan het Sociaal-Economisch Instituut van het Limburgs Universitair Centrum om genderstatistieken te verzamelen over volgende thema's:

- demografie,
- arbeid,
- inkomen,
- vertegenwoordiging in besluitvorming.

In dit rapport brengen we verslag uit van:

- de bronnen die voor deze data gebruikt werden
- de meest opvallende resultaten
- verbeteringen die moeten aangebracht worden bij het verzamelen van gegevens.

1. DEMOGRAFISCHE GEGEVENS

1.1. Vaststellingen

- Vrouwen trouwen later, en krijgen ook later hun eerste kind. Het vruchtbaarheidscijfer daalt.
- Steeds meer huwelijken eindigen in een echtscheiding.
- De huishoudens worden kleiner (iets meer dan twee personen): dit komt omdat de vruchtbaarheid gedaald is, maar ook omdat het aantal alleenstaanden gestegen is.
- Ongehuwd samenwonen wordt steeds populairder.
- Het aantal alleenstaande moeders en vaders is spectaculair toegenomen.
- Samenstelling van huishoudens wordt steeds complexer: de nieuw samengestelde gezinnen. Officiële statistieken slagen er niet in deze situatie duidelijk en adequaat in beeld te brengen.
- De sterftekansen van vrouwen zijn kleiner dan deze van mannen: hun levensverwachting is dus groter (81 jaar, tegen 75 voor mannen).

- De bevolkingsspiramide wordt een scheve toren van Pisa: de hogere leeftijdscategorieën tellen veel meer vrouwen dan mannen. De vergrijzing zet zich bij vrouwen veel sterker door dan bij mannen. Vrouwen leven gemiddeld immers zes jaar langer dan mannen. Vooral bij de alleroudsten vinden we een overwicht aan vrouwen.
- Het aantal doodgeboren baby's en zuigelingen daalt spectaculair.
- We weten niet hoeveel allochtonen of personen van etnische minderheden in België wonen, omdat de nationaliteit de enige indicator is in de officiële statistieken. De meeste allochtonen zijn afkomstig uit de EU-landen. Marokko en Turkije zijn respectievelijk de tweede en de derde grootste nationaliteitsgroep in België.
- De vrouwelijke migratie is grotendeels het gevolg van gezinshereniging en gezinsvorming. Bij de eerste migranten ging dat vooral om mannen die met een vrouw uit hun land van herkomst trouwden. Bij de tweede en derde generatie gaat het ook om meisjes die huwen met een man uit het geboorteland van hun ouders of grootouders.

1.2. Bronnen

Het Rijksregister is de belangrijkste bron voor het verzamelen van demografische gegevens. Gebaseerd op de bevolkingsregisters van de gemeenten geeft het exacte informatie over huwelijk, echtscheiding, geboorte en overlijden. Leeftijd, sekse en nationaliteit zijn drie variabelen die telkens aanwezig zijn in de publicaties op basis van het rijksregister. Het NIS publiceert de gegevens jaarlijks in een reeks met als titel "bevolkingsstatistieken". Deze reeks bevat verschillende boekdelen over de volgende onderwerpen:

- loop van de bevolking en migraties,
- totale en Belgische bevolking,
- buitenlandse bevolking,
- geboorten,
- sterfte,
- huwelijken en echtscheidingen,
- huishoudens (sinds 1998).

Sinds 1998 kunnen we op basis van het rijksregister een beeld krijgen van de samenstelling van de huishoudens en van de wettelijke banden tussen de verschillende leden van het huishouden. Deze manier van kijken naar huishoudens heeft één belangrijke beperking: enkel de officiële situatie komt aan de oppervlakte omdat het Rijksregister gebaseerd is op het wettelijk domicilie.

De statistieken over de doodsoorzaken worden in een aparte reeks behandeld. Gegevens over echtscheidingen zijn ook te vinden in de gerechtelijke statistieken die het NIS publiceert.

De Volks- en Woningtelling verstrekt gegevens, zowel op het niveau van elk individu (scholing, aantal kinderen, beroep, burgerlijke staat...) als op dat van het gezin (verwantschap met de referentiepersoon, gezinstype, grootte van het gezin...). Daarnaast bevat de volkstelling vragen over de woning waarin het gezin woont. In 2001 zal men voor het laatst een Volks- en Woningtelling organiseren. De noodzakelijke gegevens zal men in de toekomst via andere wegen moeten verzamelen.

Om het gebruik van de volkstellinggegevens voor wetenschappelijk onderzoek te stimuleren gaf het NIS vroeger aan een aantal universiteiten de opdracht om de volkstellingcijfers van 1991 vanuit een bepaald gezichtspunt te analyseren. De resultaten vindt u in de reeks "volkstellingmonografieën" die nog steeds aangevuld wordt. Voor het thema bevolking hebben we de volgende monografie gebruikt: "huishoudens en gezinnen".

1.3. Lacunes en aanbevelingen

1. de DWTC heeft een oproep bij wetenschappelijke instellingen gelanceerd om via monografieën de laatste volkstelling te exploreren. Deze monografieën moeten tevens de weg voorbereiden om het wegvallen van de volkstelling te compenseren door de exploratie van andere gegevensbronnen. Er wordt gevraagd om de beschikbaarheid en de kwaliteit van gegevens uit ambtelijke databanken en data gegenereerd via steekproefenquêtes te vergelijken met de gegevens die door middel van de Algemene socio-economische enquête 2001 (zoals de Volks- en woningtelling nu heet) worden verzameld. Het is een unieke kans om bij het uitwerken van de opgegeven thema's voor de monografieën (1), systematisch aandacht te hebben voor het aspect gender. Dit is zowel belangrijk voor de laatste analyse van de rijke bron van gegevens die de volkstelling toch is als voor de voorbereiding van de gegevensverzameling die na het volkstellingstijdperk zal gebeuren.
2. Het NIS verzamelt en publiceert een ruime waaijer aan seksespecifieke bevolkingsstatistieken. We hebben cijfergegevens uitgesplitst naar geslacht over de leeftijdsspecifieke samenstelling van de bevolking, over de levensverwachting, de aanwezigheid van verschillende nationaliteiten, de immigraties en emigraties van

1 Het betreft:

- Bevolkingsevolutie (leeftijd en geslacht),
- bevolkingsmigraties binnen België,
- de allochtone bevolking van België en internationale migraties,
- huishoudens en gezinnen (met aandacht voor de sociale differentiatie),
- nuptialiteit (en samenwonen) en vruchtbaarheid,
- werkgelegenheid (structurele aspecten) en sociaal-economische structuren,
- scholarisatie, onderwijsniveau en werkgelegenheid (individuele kenmerken),
- huisvesting en leefomgeving,
- verstedelijking,
- pendel,
- zorgverstrekking en gezondheidsaanvoelen,
- de ouderen.

Belgen en niet-Belgen, de jaarlijkse geboorten volgens een aantal kenmerken van de ouders, de huwelijken en echtscheidingen volgens een aantal kenmerken van de echtgenoten, de burgerlijke staat van de bevolking, de samenstelling van de huishoudens en tenslotte de sterfte en de doodsoorzaken.

Deze cijfers zijn zeer volledig en betrouwbaar. Maar in hun perfectie schuilt ook hun tekort. Zij worden verzameld om administratieve redenen, en verdoezelen daarom soms de realiteit:

- Overschatting van het aantal alleenstaanden.
- Van nieuw samengestelde gezinnen en éénoudergezinnen krijgen we geen duidelijk beeld.

Gezinsvorming, gezinsontbinding en samenlevingsvormen.

Het NIS baseert zich hiervoor op de *administratieve situatie* van de burgers, zoals vastgelegd in het Rijksregister.

De maatschappelijke realiteit wordt echter steeds complexer: koppels gaan samenwonen, ook samenwonenrelaties lopen op de klippen, het wettelijk domicilie reflecteert niet steeds de werkelijke verblijfplaats, bij co-ouderschap wonen kinderen eigenlijk in twee huishoudens tegelijk... Dit heeft enerzijds tot gevolg dat de bevolkingsgegevens afwijken van de werkelijke situatie en anderzijds dat bepaalde fenomenen niet terug te vinden zijn in de statistieken. Onderzoek op basis van enquêtegegevens blijft daarom een noodzakelijk aanvulling op de officiële statistieken. We suggereren om de doorlopende enquête naar de arbeidskrachten van het NIS aan te vullen met een bevraging naar de samenlevingsvorm. Momenteel bevat de enquête gegevens over de samenstelling van het huishouden, maar beperkt ze zich daarbij tot de burgerlijke staat en de verwantschap tussen de huishoudleden. Het grote voordeel van een vraag naar de samenlevingsvorm is dat we deze gegevens bij de analyse kunnen linken aan de gegevens over beroep (en inkomen).

Eénoudergezinnen

De gegevens hierover zijn heel rudimentair en officiële statistieken vertellen ons weinig over de concrete leefsituatie. Zij vertellen ons bijvoorbeeld niets over het verband met scholingsgraad, inkomen, leeftijd van de kinderen. In tegenstelling tot het algemene beeld is eenouderschap geen zaak van jonge moeders alleen: veel alleenstaande ouders zijn veertigers met groter wordende kinderen.

Het weinige onderzoek dat erover gebeurd is in België leert ons dat eenoudergezinnen heel uiteenlopende levensomstandigheden dekken, gaande van werkloze moeders tot welgestelde ouderparen, die een zeer bevredigende vorm van co-ouderschap hebben ingevoerd.

Bovendien kennen sommige mannen en vrouwen verschillende perioden van eenouderschap, doorbroken door min of meer duurzame relaties, die zelf weer kunnen leiden tot een geboorte van een kind of tot de komst van een kind van de nieuwe partner.

Onderzoek hierover zou moeten gebeuren via het trekken van een representatieve steekproef, op basis van de gegevens van het Rijksregister.

Echtscheidingsgegevens.

We vinden geen informatie terug over de inhoud van de echtscheidingsuitspraken en over de gevolgen die zich stellen bij ingewilligde eisen. We krijgen bijvoorbeeld niet te zien in welke mate één van beide partners een onderhoudsuitkering ontvangt of dient te betalen, welke alimentatie voor de kinderen werd afgesproken en hoe het bezoek- en hoederecht geregeld wordt. Ons beeld over echtscheidingen blijft dus vrij rudimentair. Wat jammer is, gezien de vaststelling dat echtscheiding een belangrijke armoederisico vormt voor vrouwen. Ook over de kinderen die betrokken zijn bij een echtscheiding is de informatie onvolledig. De gerechtelijke statistieken bevatten deze gegevens wel, maar de laatste jaren wordt dit in de overgrote meerderheid van de echtscheidingen niet meer genoteerd waardoor de tabellen over het aantal kinderen niet veel zeggen.

2. ARBEID

2.1. Vaststellingen

De werkende beroepsbevolking bestaat voor 60% uit mannen, 40% vrouwen. Er is een trend vast te stellen dat werkende mannen werden meer werkloos werden of niet-actief en dat niet-actieve vrouwen meer hun intrede hebben gedaan op de arbeidsmarkt, of zij werden werkloos.

Arbeidsmarktindicatoren

- Eén op twee +15jarigen biedt zich aan op de arbeidsmarkt. In 1970 bestond deze groep, die men de beroepsbevolking noemt, uit 35 mannen en 16 vrouwen per honderd Belgen op beroepsactieve leeftijd; van 1970 tot 1998 evolueerde dit naar 29 mannen en 23 vrouwen.
- Wie zich aanbiedt op de arbeidsmarkt vindt niet steeds een job. In 1970 had je als man 1 kans op 60, als vrouw 1 kans op 40 om geen werk te vinden. In 1998 vindt 1 man op 11 en 1 vrouw op 7 geen werk. De werkloosheidsgraad geeft het percentage werklozen in de beroepsbevolking.
- De werkgelegenheidsgraad meet hoeveel mensen op beroepsactieve leeftijd effectief werken. Bij mannen evolueerde deze indicator steil naar beneden van 71 naar 55%. Bij vrouwen deed zich een sterke stijging voor: van 31 naar 38%.
- De afhankelijkheidsgraad, de verhouding van de beroepsbevolking t.o.v. de inactieve bevolking, is tussen 1970 en 1998 erg gedaald door de toename van de vrouwelijke beroepsbevolking. In 1970 stonden tegenover 100 personen uit de beroepsbevolking 156 niet-actieven waarvan 2/3 vrouwen. In 1998 zijn dit nog 134 niet-actieven waarvan 56% vrouwen.

Het officiële plaatje

- Ruim 80% van de werkenden zijn loontrekkend, waarvan meer dan tweederden in de privé-sector. Tussen 1970 en 1998 is het aandeel van de tewerkstelling in de privé-sector gedaald omwille van de sterk stijgende vrouwelijke tewerkstelling bij de overheid.

De secundaire sector vermindert qua tewerkstelling, maar blijft een mannensector.

- Mannen zijn oververtegenwoordigd bij de arbeiders, zelfstandigen en werkgevers; vrouwen bij de ambtenaren, bedienden en helpers. Het aandeel mannen in de publieke sector daalt sneller dan in de privé. De oververtegenwoordiging van vrouwen in de openbare sector dient te worden genuanceerd: de vrouwelijke tewerkstelling realiseert zich voornamelijk in het onderwijs en bij de contractueel tewerkgestelden bij de overheid. Mannen zijn nog steeds oververtegenwoordigd in de statutaire tewerkstelling.
- De horizontale en verticale segregatie zijn nog zeer sterk aanwezig en interfereren met elkaar.

Vrouwen zijn nadrukkelijk tewerkgesteld in zogenaamde zachtere sectoren als het onderwijs, gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening en dit in alle mogelijke beroepscategorieën behalve in die van bedrijfsleiders of kaderpersoneel. Over de sectoren heen vind je zeer veel vrouwen terug in lagere administratieve functies en als commercieel en dienstverlenend personeel.

De bouw, de industrie en de vervoersector zijn bij uitstek mannelijke sectoren. De mannelijke tewerkstelling in zijn geheel spreidt zich over meer sectoren en over een ruimer gamma van beroepen dan de vrouwelijke. Vooral de leidinggevende functies springen in het oog met een 70% mannelijke tewerkstelling ook in de typisch vrouwelijke sectoren.

De KO's (tot 49 werknemers) zijn goed voor 40% van de totale tewerkstelling. De helft van de tewerkstelling, zowel van mannen als van vrouwen, wordt gerealiseerd in KMO's d.w.z. bedrijven met minder dan honderd werknemers. Bij de populatie van bedienden blijkt er een verband te zijn tussen de grootte van de onderneming en de sekseratio. De kleinste bedrijven stellen relatief meer vrouwelijke bedienden te werk, de grootste meer mannelijke.

- De maatregelen ter bevordering van de werkgelegenheid waren aanvankelijk vooral effectief in functie van de (her)tewerkstelling van mannen. Tegenwoordig stellen bijzondere tewerkstellingsprogramma's (GESCO, PWA...) vooral vrouwen tewerk.
- Deeltijds werken zit over het algemeen in de lift maar blijft voornamelijk een vrouwenzaak. Tenslotte blijken nachtwerk, ploegenarbeid en avondwerk vooral bij mannen voor te komen. Zaterdag- en zondagwerk daarentegen vinden we frequent terug bij vrouwen.

Onzichtbaar en onbetaald

- De dagelijks terugkerende huishoudelijke (hand-)arbeid wordt nog steeds voor het merendeel door vrouwen waargenomen. De inzet in het huishouden van vrouwen die niet werken of een kleine deeltijdse job hebben (minder dan 4/5), ligt hoger dan bij hun seksegenoten die een vier vijfden of voltijdse baan hebben. Vrouwen stemmen blijkbaar formele en informele arbeid op elkaar af. Bij mannen vindt men dat verband niet.
- Al verhoogt het aandeel van de mannelijke zorgverstrekkers lichtjes, toch is het vrouwelijk overwicht in de onbetaalde kinderzorg groot. Zowel mannen als vrouwen vinden de zorgtaak in het kader van de opvoeding belangrijk en vinden niet dat vrouwen daar van nature geschikter voor zijn. Als men de zorgvraag concreet stelt en men vraagt om zijn eigen geschiktheid voor zorgtaken te evalueren, vinden 9 vrouwen op 10 zichzelf daarvoor geschikt tegenover slechts 6 mannen.
De zorg voor andere hulpbehoevende personen is al helemaal een vrouwenkwestie en richt zich voornamelijk tot ouders. Vooral vrouwen zorgen voor hun hulpbehoevende ouders, anders gezegd: ouders worden tijdens hun oude dag verzorgd door hun dochters.
Binnen de sub-populatie zorgverstrekkers vindt men ook weer de klassieke rolverdeling in de arbeid terug: voornamelijk vrouwen doen de huishoudelijke handarbeid, mannelijke zorg uit zich voornamelijk in alle andere vormen van hulp.
- Het georganiseerd vrijwilligerswerk is iets meer ingeburgerd bij mannen dan bij vrouwen. Bij nader toezien blijkt deze vorm van onbetaalde arbeid dezelfde traditionele kenmerken naar geslacht te bezitten. Vrouwen zetten zich voornamelijk in voor de zorg en hulpverlening, mannelijke vrijwilligers zijn oververtegenwoordigd bij administratieve taken en in de besluitvorming van verenigingen.

Niet-actief

57% van de bevolking behoort tot de niet-actieven: 56% vrouwen en 44% mannen.

- Een eerste groep niet-actieven zijn die personen die (onbezoldigd) het huishouden doen, een quasi volledige vrouwenzaak. Meer vrouwen met een lage scholingsgraad kiezen voor een baan als huisvrouw. Negen hoogopgeleide huisvrouwen op tien hebben ooit gewerkt.
- Mensen die tijdelijk hun loopbaan onderbreken zijn meestal vrouwen. De verschuiving qua leeftijd binnen deze categorie doet echter vermoeden dat kinderzorg niet meer de enige reden is om tijdelijk geen beroepsactiviteit te verkiezen. Mannelijke loopbaanonderbrekers kiezen meer voor een voltijdse onderbreking; vrouwen voor een deeltijdse. Wellicht kiezen mannen voor deze oplossing om bijvoorbeeld een proefperiode als zelfstandige aan te vatten; bij vrouwen zal de combinatie met huishoudelijke (zorg-)arbeid wellicht doorwegen.
- Arbeidsongeschiktheid is een wat moeilijk item wegens de wijzigingen in de regelgeving en de grote afhankelijkheid van het economisch klimaat. Er is een scherpe daling van de primaire arbeidsongeschiktheid tussen 1985 en 1990 te wijten aan de verlenging van het gewaarborgd loon voor arbeiders van 1 naar 2 weken.

Verder wordt vanaf 1990 bevallingsrust niet meer gerekend als primaire arbeidsongeschiktheid hetgeen onmiddellijk merkbaar is in de cijfers.

- Gepensioneerden vormen de grootste groep van de niet-actieve bevolking. Gezien de leeftijdskenmerken van deze groep zijn ook hier vrouwen in de meerderheid. De problematiek van armoede bij oudere vrouwen komt hier naar boven: zij vormen de grootste groep bij de gerechtigden op een gewaarborgd inkomen voor bejaarden.
- Tenslotte blijken ook bij de rechthebbenden op een bestaansminimum de vrouwen in de meerderheid te zijn met 55%. De grootste groep gerechtigden op het bestaansminimum wordt gevormd door alleenstaande mannen (30%) en vrouwen (26%). Een niet uit het oog te verliezen groep is toch ook de alleenstaande vrouwen met minderjarige kinderen ten laste; zij vormen 18% van het totaal aantal bestaansminimumtrekkers.

2.2. Bronnen

Databanken

Zowel voor de kencijfers van de officiële arbeid als voor gegevens van sociale zekerheid beschikken we over zeer goede gegevens via het Federaal Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid en het Nationaal Instituut voor de Statistiek enerzijds, en het Ministerie van Sociale Zaken en de verschillende sociale parastatalen anderzijds.

Federaal Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid (MTA): De beroepsbevolking in België.

Jaarlijks wordt een raming van de beroepsbevolking gepubliceerd, gebaseerd op verschillende administratieve bronnen. Zij presenteren cijfers over

- de beroepsbevolking en de inactieve bevolking
- de werkloosheid en werkgelegenheid
- de loontrekkende en niet-loontrekkende werkgelegenheid
- de loontrekkende werkgelegenheid in de privé en publieke sector
- de zelfstandigen en helpers

geventileerd naar de gewesten (aparte publicaties) en uitgesplitst naar geslacht en NACE-code.

Het feit dat deze cijfers in excel-formaat te downloaden zijn van het web is een onschatbaar voordeel voor onderzoekers en andere geïnteresseerden.

Nationaal Instituut voor de Statistiek (NIS): De enquête naar de beroepsbevolking.

De enquête naar de beroepsbevolking wordt jaarlijks uitgevoerd sedert 1983. Deze enquête hanteert de ILO-definities en kadert in een Eurostat initiatief. Dit geeft reeds een eerste pluspunt aan van deze bevraging: de cijfers zijn Europees vergelijkbaar.

Volgende kenmerken worden onderzocht:

- de demografische achtergrond
- de arbeidssituatie
- kenmerken van de eerste werkkring
- kenmerken van de tweede werkkring
- de vroegere werkervaring van werklozen
- het zoeken van werk
- de positie van de niet-actieven
- onderwijs en opleiding
- de situatie 1 jaar voor de enquête

Vooraf de kenmerken van de (eerste) werkkring kleuren de cijfers van de raming van de beroepsbevolking van het MTA.

Voorbeelden hiervan zijn

- de combinatie van de I SCO en NACE-bel
- het aantal gewerkte uren per week
- redenen om deeltijds te werken
- normale en atypische arbeidsregimes

Ook en vooral naar gender toe zijn deze indicatoren relevant.

Rijksdienst voor Sociale Zekerheid (RSZ): Aantal op 30 juni in de sociale zekerheid opgenomen werkgevers en werknemers (gedecentraliseerde statistiek-arbeidsplaatsen)

De statistische gegevens die in deze brochure voorgesteld worden, hebben betrekking op:

- de werkgever of de inrichting: de economische activiteit (NACE-bel) van de inrichting zelf, de dimensie (aantal tewerkgestelde werknemers), de sector (privé-sector en overheidssector), het bestuurlijk arrondissement.
- de werknemers gebaseerd op het aantal arbeidsplaatsen: het geslacht, de hoedanigheid (hand- of hoofdarbeider). Voorgestelde cijfers betreffen het aantal arbeidsplaatsen op het einde van een kwartaal.

En verder:

Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening (RVA)

Rijksinstituut voor Ziekte- en Invaliditeitsverzekering

Rijksdienst voor Pensioenen. Jaarverslag 1998.

Ministerie van Sociale Zaken

Panel Studie van Belgische Huishoudens. 1992-1995-1998 (Universitaire Instelling Antwerpen)

De bedoeling is het opbouwen van een longitudinaal gegevensbestand, gebaseerd op een steekproef die representatief is voor de analyseniveaus huishouden en individu, waarin een brede waaier van sociaal-economische en gezinssociologische thema's aan bod komen. De eerste bevragingronde gebeurde in 1992.

Elke bevragingronde resulteert in een 400-tal variabelen op het niveau huishouden en een 800-tal variabelen op het niveau individu. De behandelde onderwerpen zijn : demografie, samenstelling van het huishouden, opvoeding, beroepsactiviteit, tewerkstelling, inkomen, toelagen, uitgaven, welvaart, gezondheid, sociale participatie, tijdsbesteding, waarden, relaties, rolpatronen, huisvesting, migratie en mobiliteit.

Deze zeer rijk gestoffeerde enquête beloofde de ideale achtergrond- en aanvullende gegevens te leveren voor de cijfers uit overheidsdatabanken rond arbeid en niet-arbeid. Deze belofte werd voor een stuk ingelost, voor een stuk niet. Gegevens over informele arbeid, desgevallend gekoppeld aan kenmerken van formele arbeid, leveren waardevolle informatie op. Enkele sub-populaties waarvan we de kenmerken wilden specificeren leverden - wegens te kleine steekproef - veel te kleine absolute aantallen om verder mee te werken. Voorbeelden hiervan zijn huismannen, deeltijds werkende mannen en loopbaanonderbrekers.

Voor wat betreft de longitudinale analyse: de vragenlijst in 1992 is niet dezelfde als die van de andere twee jaartallen die we hebben gebruikt namelijk 1995 en 1998. Dit genereerde uiteraard de nodige problemen.

2.3. Lacunes en aanbevelingen

1. De ambtelijke data over officiële arbeid en over sociale zekerheid worden op een voorbeeldige manier verzameld en gepubliceerd; steeds maakt men de opdeling M/V. Het samenstellen van statistische reeksen op basis van administratieve bronnen wordt echter enorm bemoeilijkt door het feit dat de categorieën betreffende dewelke men cijfermatige gegevens bewaart, onderworpen zijn aan wettelijke bepalingen die uiteraard aan verandering onderhevig zijn. Daardoor zijn veel gegevens over de jaren heen niet vergelijkbaar.

Daarnaast signaleren we twee specifieke problemen:

- Bij *De enquête naar de Beroepsbevolking*, die voor het eerst plaats vond in 1993, werden ook de nieuwe NACE en ISCO-codes gehanteerd. Helaas zijn de wijzigingen zo groot dat hierdoor elke vergelijking met de voordien gebruikte nomenclaturen onmogelijk is.
- De statistieken van de RSZ bevatten dubbeltellingen want indien een werknemer bij verschillende werkgevers is tewerkgesteld, wordt hij ook meerdere keren geteld. Verder leidt het rekenen met arbeidsplaatsen tot een bijkomende overschatting van het aantal werknemers: een halftijdse arbeidsplaats weegt evenveel als een voltijdse.

2. Onze belangrijkste aanbeveling betreffende arbeid gaat niet over de ambtelijke data (vanuit genderstandpunt zijn hierin weinig lacunes te melden) maar is veel breder. Zowel de registratie door de overheid, als de vraagstelling in "De enquête naar de beroepsbevolking" interpreteert arbeid als een individuele activiteit, een relatie tussen de werkgever en de werknemer, of de arbeid van de individuele zelfstandige. Onze definitie van arbeid is ruimer, namelijk gekoppeld aan de

huishoudelijke structuur. Daarom volgen we de definitie van Mingione (2): "*Arbeid is iedere vorm van menselijke activiteit die bijdraagt tot de materiële overleving, waar overleving geïnterpreteerd wordt als sociaal georganiseerd binnen een huishoudelijke structuur, waarvan de samenstelling kan variëren naar tijd, plaats en sociale groep*".

Ambtelijke data geven ons geen inzicht in de strategieën die huishoudens ontwikkelen om in hun levensonderhoud te voorzien en de afspraken die gemaakt worden betreffende de verdeling van betaalde en onbetaalde arbeid.

Bovendien is de tijdsfactor en het ontwikkelingsstadium van het huishouden van grote betekenis. Ook de samenstelling van het huishouden is belangrijk: een gezin met twee kinderen heeft andere strategieën dan een gezin zonder kinderen: in een eenoudergezin zijn de kinderen soms een extra zorg of juist een extra steun.

Tenslotte weten we zeer weinig over het beheer van de inkomsten: gezamenlijke pot, gescheiden beurzen, of een combinatie.

Vanuit genderstandpunt is dergelijk onderzoek essentieel, omdat vrouwen wereldwijd de hoofdbrok leveren van de informele, onzichtbare en onbetaalde arbeid.

De panelstudie van de Belgische huishoudens was een stap om een aantal van bovengenoemde vragen te beantwoorden. Maar enkele sub-populaties leverden te kleine absolute aantallen om verder op te werken. Daarnaast was de vraagstelling niet specifiek genoeg om een antwoord te hebben op de vraag naar specifieke overlevingsstrategie van huishoudens.

De panelstudie is nu stopgezet, en de DWTC heeft, in opdracht van het NIS en het Ministerie van Economische Zaken een offerte uitgeschreven "Project databank inkomens en levensomstandigheden". Kleinschalige, longitudinale enquêtes moeten opgevolgd worden naar overlevingsstrategieën bij groepen in bijzondere huishoudelijke en/of beroepssituaties. We denken hier bijvoorbeeld aan:

- eenoudergezinnen;
- gezinnen met personen in atypische arbeidssituaties (nacht- en weekend werk, ploegenarbeid, onregelmatige uren);
- zelfstandigen met hun meewerkenden echtgenote;
- huishoudens met een gehandicapt kind;
- huishoudens waar één van de partners deeltijds werkt.

2 MINGIONE E., *Fragmented societies. A sociology of economic life beyond the market paradigm*, Oxford 1991.

3. INKOMEN

3.1. Vaststellingen

Het minste dat men kan zeggen is dat er een verband bestaat tussen inkomen en gender.

- Daar waar de situatie ook maar de gelegenheid biedt, vervullen vrouwen meer onbetaalde arbeid dan mannen. Bijvoorbeeld in het huwelijk is heel wat onbetaalde zorg- en andere arbeid aan de orde. Aangezien de vrouw de meeste van deze taken op zich neemt zijn de inkomensverschillen tussen mannen en vrouwen daar dan ook het grootst. De vergelijking van de bronnen tussen seksegenoten met verschillende burgerlijke staat (leefsituatie valt hier niet te achterhalen) levert het interessante resultaat dat vrouwen die op eigen benen staan het qua inkomen iets beter doen dan hun gehuwde seksegenoten. Toch hebben gehuwde vrouwen vaker een beroepsinkomen dan alleenstaande vrouwen: 37% versus 31%. Dit verschil wordt deels verklaard door het aanzienlijk aantal weduwen met een overlevingspensioen.
- Ongehuwde mannen scoren beduidend lager dan gehuwde mannen wat het inkomen betreft. De inkomenskloof tussen mannen en vrouwen blijft echter bestaan vooral in de hoogste inkomenscategorieën.
- Een ander gendergevoelig gegeven is het toekennen van extra-legale voordelen. Zij worden in de meeste gevallen aan mannen toegekend. Aangezien deze voordelen bovendien sector- en functiegebonden zijn, zijn zij dus uiterst genderafhankelijk.
- Vrouwen hebben vaker een vervangingsinkomen dan mannen en men vindt ze ook vaker terug in de populatie zonder inkomen.

3.2. Bronnen

Gegevens omtrent het inkomen van de Belgen vindt men ondermeer in de SI Re-dataset van het Ministerie van Financiën, die bedoeld is als micro-simulatiemodel voor fiscale hervormingen. Een tweede bron die in dit kader werd geëxploreerd, is de Panel Studie van Belgische Huishoudens golf 7 (1998) die inkomensgegevens over het jaar 1997 bevat.

Ministerie van Financiën: SI Re-dataset

De gegevens in de SI Re-dataset van het Ministerie van Financiën betreffen het belastbaar inkomen en niet het werkelijke inkomen. De belastingaangifte van 14.000 gezinnen zijn er in opgenomen. Uit het feit dat het hier enkel om belastbare inkomens gaat, vloeit nog een groot nadeel: de niet-belastingplichtige gezinnen zijn er niet in opgenomen. Hun aantal bedraagt ongeveer 14% van alle gezinnen.

Over de inkomens van alleenstaande mannen en vrouwen met kinderen ten laste is terughoudendheid geboden: in het hoofdstuk over demografie bleek dat 16% van de alleenstaande ouders mannen zijn. In de SI Re-dataset, gebaseerd op fiscale gegevens, is een derde van de alleenstaande ouders een man. Wij verkozen dan ook deze gegevens niet op te nemen.

UIA en ULg: Panel Studie van Belgische Huishoudens golf 7

Een tweede bron die in dit kader werd geëxploreerd, is de Panelstudie van Belgische Huishoudens die inkomensgegevens over het jaar 1997 bevat. In het gebruikershandboek genderstatistieken werden enkel inkomens uit arbeid geanalyseerd. De PSBH bevat echter ook een allesomvattend hoofdstuk over de globale inkomsten binnen het voorafgaand kalenderjaar. Naast inkomsten uit arbeid of vervangingsinkomsten houdt men rekening met o.m. ontvangen en betaalde alimentatie of onderhoudsgeld, gegeven en ontvangen persoonlijke financiële steun, studiebeurzen, kinderbijslag...

Deze relevante gegevens naar gender zijn meer dan de moeite waard om diepgaand geanalyseerd te worden. Ze vallen echter buiten het tijdsbestek van dit project.

3.3. Aanbevelingen

Een eerste aanbeveling betreft het zichtbaar maken in de datagegevens van allerhande fiscale maatregelen ondermeer aftrekposten. Wie doet er zijn voordeel mee? Zijn deze mensen mannen of vrouwen? In welke situatie bevinden zij zich met name qua burgerlijke staat, beroepsstatuut, kinderen ten laste, financiële draagkracht...?

De laagste inkomens zijn niet opgenomen in de SIRe-databank vermits ze geen aanslagbiljet krijgen. Het is uiteraard wenselijk om toch een zicht te blijven houden op deze groep. Uitgebreide bevragingen naar het inkomen zoals in de PSBH blijft ondermeer daarom meer dan wenselijk.

Genderstatistieken produceren is meer dan bestaande cijfers opdelen naar mannen en vrouwen. Zinnvolle categorieën hanteren vanuit een genderstandpunt is zeker zo belangrijk. Voor onderzoekers blijft het daarom noodzakelijk te kunnen beschikken over microdata. Dit geldt zeker voor een complexe materie als het vergelijken van inkomens.

4. VERTEGENWOORDIGING IN BESLUITVORMING

4.1. Vaststellingen

- Vrouwen hebben duidelijk hun intrede gedaan op het politieke toneel, maar de pariteit is nog in geen enkel wetgevend orgaan bereikt, met uitzondering van enkele gemeentebesturen.
- Voor de adviesraden die onder federale bevoegdheid vallen is een quotumregeling van kracht: vrouwen moeten minstens één derde uitmaken van de leden van elke raad. Over alle adviesraden heen vormden vrouwen in februari 1998 slechts 16% van de effectieve leden. In absolute cijfers betekende dit dat er nog 798 vrouwen tekort waren.
- Het sociaal overleg blijft een mannenbolwerk, ondanks de stijgende aanwezigheid van vrouwen. Twee organen spelen een belangrijke rol in het sociaal overleg: de

nationale arbeidsraad en de centrale raad voor het bedrijfsleven. De vrouwelijke aanwezigheid is in beide organen beschamend laag.

- De samenstelling van de ondernemingsraden en comités voor preventie en bescherming op het werk gebeurt via sociale verkiezingen. Het aantal vrouwen stijgt, maar deze stijging houdt gelijke tred met de stijging van de vertegenwoordiging van vrouwen op de arbeidsmarkt: de kloof tussen de aanwezigheid op personeelsniveau en de aanwezigheid in het sociaal overleg blijft reeds jarenlang even groot.
- De paritaire comités blijven echte mannenbastions, met slechts één tiende vrouwen.
- De hoogste rangen van de federale ministeries en in de instellingen van openbaar nut zijn voor ongeveer 10% ingenomen door vrouwen.
- Het aantal personeelsleden op parketten en rechtbanken is de laatste jaren sterk gestegen. Deze stijging kunnen we bijna volledig op rekening van vrouwen schrijven waardoor vrouwen het redelijk goed doen in de magistratuur, alleszins beter dan in de top van de overheidsadministratie. Wanneer we de sekseratio voor verschillende personeelscategorieën met elkaar vergelijken, vinden we traditionele verschillen terug: vrouwen zijn oververtegenwoordigd in administratieve functies en ondervertegenwoordigd bij de magistraten.

4.2. Bronnen

Federale databanken

Voor de samenstelling van dit hoofdstuk over besluitvorming hebben we slechts enkele federale databanken kunnen gebruiken die periodiek seksespecifieke gegevens verzamelen. Over de volgende gegevens worden systematisch gegevens uitgesplitst naar sekse bijgehouden:

- de sociale verkiezingen,
- de paritaire comités,
- de administratieve macht,
- de magistratuur.

Voor de andere gegevens moeten we gaan tellen op basis van naamlijsten.

Wetgevende organen: tellen

Alle statistische gegevens over de uitvoerende en de wetgevende macht zijn gebaseerd op naamlijsten. Het geslacht van de kandidaten en gekozenen staat niet vermeld in de publicatie van de verkiezingsuitslagen van het Ministerie van Binnenlandse zaken.

Zeker in het kader van de evaluatie van quotaregelingen is een systematische publicatie van de verkiezingsuitslagen naar geslacht onontbeerlijk. De tellingen gebeuren nu door universiteiten en enkele overheidsdiensten. Door de invoering van het elektronisch stemmen in vele kiesdistricten zou deze telling automatisch kunnen gebeuren, op voorwaarde dat de aanduiding van geslacht is opgenomen op de kieslijsten. We bevelen daarom aan om de publicatie van de verkiezingsuitslagen in de toekomst gepaard gaat met een analyse van de resultaten naar geslacht, zowel met betrekking tot de kandidaten als tot de gekozenen.

Een tweede probleem is dat de verkiezingsuitslagen slechts een momentopname vormen van een zeer specifiek tijdstip binnen de politieke cyclus, met name vlak na de verkiezingen. De situatie verandert steeds in de loop van de legislatuur. Niet alle politici die op basis van de verkiezingen verkozen zijn nemen hun mandaat ook effectief op. Hierdoor zetelen heel wat opvolgers in de wetgevende organen. Kamerleden worden bijvoorbeeld minister of gemeenteraadsleden verhuizen naar de OCMW-raad. Als de sekse van diegene die weggaat niet dezelfde is als van de opvolger wijzigt de man/vrouwverhouding. De enige manier om op elk moment de sekseverhoudingen juist in kaart te brengen is een telling op basis van de ledenlijsten van de raden. Ook voor de *uitvoerende organen* - de regeringen, bestendige deputaties en schepencolleges - moet je dezelfde methode gebruiken.

Bij de presentatie van cijfergegevens is het daarom heel belangrijk om te vermelden op welk tijdstip de gegevens betrekking hebben.

Adviesorganen: tellen

In het kader van de evaluatie van de quotaregeling voor adviesorganen heeft de Directie van de gelijke kansen van het Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid een inventaris samengesteld van de man/vrouwsamenstelling van de federale adviesorganen. Deze telling kan het begin vormen van een interessante tijdslijn.

Ook bij het sociaal overleg moet er geteld worden wanneer het gaat om het sociaal overleg op het allerhoogste niveau: de vrouwelijke aanwezigheid in de nationale arbeidsraad en in de sociale raad voor het bedrijfsleven laat zich enkel kennen aan de hand van de ledenlijsten.

Sociale verkiezingen, paritaire comités: databank

De publicatie van de uitslagen van de sociale verkiezingen is van een heel andere orde dan de publicatie van de verkiezingsuitslagen van de wetgevende kamers. Hier vinden we geen kieslijsten met naamstemmen, maar wel verwerkte gegevens. Het Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid verwerkt de verkiezingsuitslagen in een groot aantal gedetailleerde tabellen waarbij geslacht een basisvariabele is. De basis hiervoor wordt reeds gelegd op de stembiljetten: bij elke kandidaat voor een ondernemingsraad of een comité voor preventie op het werk staat duidelijk het geslacht vermeld aan de hand van "M" of "V". Dit vergemakkelijkt de telling van het aantal mannen en vrouwen aanzienlijk.

Bij de cijfergegevens over de *paritaire comités en sub-comités* zijn de werkgevers wel opgenomen. Het cijfermateriaal over de man/vrouw samenstelling is niet terug te vinden in een publicatie, maar is wel te verkrijgen bij het Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid, Administratie van de collectieve Arbeidsbetrekkingen.

Overheidspersoneel: top van de *administratie*, rechterlijke macht

Het Ministerie van Ambtenarenzaken (het huidige FOD P&SO° verzamelt de personeelsgegevens van de verschillende federale ministeries en overheidsinstellingen. Deze gegevens hebben we gebruikt om de aanwezigheid van vrouwen binnen de administratieve en binnen de rechterlijke macht in kaart te brengen. De databank laat toe om gedetailleerde tabellen te maken, ondermeer naar functieniveau en het al dan niet vast benoemd zijn. De gegevens naar functieniveau laten toe om een, weliswaar onvolmaakt, beeld te krijgen van de aanwezigheid van vrouwen aan de top van de federale administratie. De gegevens over justitie, burgerlijke en militaire rechtbanken en parketten, zijn beschikbaar sinds 1991.

4.3. Lacunes en aanbevelingen

De wetgevende en uitvoerende macht

Er zijn heel wat gegevens beschikbaar over de resultaten van vrouwen bij de diverse verkiezingen. We moeten ons hier echter baseren op occasionele tellingen van verschillende bronnen die niet steeds even nauwkeurig zijn. Vaak wordt bijvoorbeeld niet vermeld op welk tijdstip de telling betrekking heeft: gaat het om een telling op basis van de verkiezingsresultaten of gaat het om een telling van de vrouwen die op een bepaald moment zetelen in een wetgevend orgaan? Gezien het belang van een evenwichtige samenstelling van de wetgevende organen lijkt het ons nodig om een statistische reeks op te starten over de man/vrouw samenstelling van de kandidatenlijsten en de uitslagen van de verkiezingen. De publicatie met de uitslagen van de sociale verkiezingen kan hier als voorbeeld dienen.

Ook over de uitvoerende macht bestaat geen regelmatige publicatie met een telling van het aantal vrouwelijke ministers, burgemeesters, schepenen of voorzitters van de OCMW-raad.

Adviesorganen

De Directie van de gelijke kansen inventariseerde in 1999 de man/vrouwsamenstelling van de verschillende federale adviesraden. De aanleiding hiervoor was de wet die oplegt dat maximaal één derde van de adviesraadleden van hetzelfde geslacht is. Een echte evaluatie van deze quotumregeling vereist een regelmatige herhaling van deze telling. We pleiten er daarom voor om hier een echte statistische reeks van te maken.

Top van de administratie en rechterlijke macht

Het Ministerie van Ambtenarenzaken houdt statistieken bij over het functieniveau van de ambtenaar. De rang van de ambtenaar zegt echter niet alles over de reële beslissingsbevoegdheid of de macht van de betrokken ambtenaren. We gaan er vanuit dat de rang een onvolkomen, maar toch een goede indicator is om de top van de administratie in kaart te brengen.

De magistratuur kan met dezelfde bron in kaart gebracht worden. Hier zien we geen tekorten.

Sociaal-economische besluitvorming

De uitslagen van de *sociale verkiezingen* geven slechts een partieel beeld van de samenstelling van de besluitvormingsorganen binnen de bedrijven. De ondernemingsraden en de comités voor preventie op het werk zijn immers samengesteld uit enerzijds vertegenwoordigers van de werknemers en anderzijds vertegenwoordigers van de werkgevers. Deze laatste categorie wordt niet samengesteld op basis van sociale verkiezingen. De werkgevers zijn bijgevolg niet terug te vinden in de statistieken. We hebben er het raden naar in welke mate vrouwen in de werkgeversvertegenwoordiging opgenomen zijn. De cijfergegevens over de *paritaire comités* daarentegen omvatten zowel de werkgevers als de werknemers. Indien we de man/vrouw verdeling in de *NAR* en de *CRB* willen kennen, moet er geteld worden. Er bestaat geen systematische publicatie met de participatiecijfers. Indien de adviesraden op regelmatige tijdstippen hun gegevens zouden moeten doorgeven aan de Directie van de gelijke kansen, dan is dit ook van toepassing op de *NAR* en de *CRB*.

5. ALGEMEEN BESLUIT

1. De data die verzameld worden zowel via het Rijksregister, als door de Ministeries van Tewerkstelling en Arbeid en Sociale Zaken en de verschillende sociale parastatalen, zijn, vanuit genderstandpunt voorbeeldig: bijna steeds maakt men de opdeling M/V. Maar hierin ligt dan ook hun zwakte. De maatschappelijke realiteit van huishoudens is complexer dan de administratieve situatie; daarnaast interpreteren de officiële gegevens over arbeid deze als een individuele daad, en houden geen rekening met de overlevingsstrategieën van huishoudens. Omdat vrouwen doorgaans meer informele arbeid op zich nemen in het huishouden, blijven zij meer onzichtbaar in de officiële data over arbeid.
2. Het afschaffen van de volkstelling hoeft voor het verzamelen van demografische gegevens geen achteruitgang te zijn, indien men in de monografieën, die de DWTC momenteel met de wetenschappelijke instellingen voorbereidt, voldoende aandacht besteedt aan het aspect gender.
3. In *De enquête naar de arbeidskrachten* zou men een vraag moeten opnemen naar de feitelijke samenstelling van het huishouden, en zich niet mogen beperken tot de burgerlijke staat, die niet steeds de realiteit dekt.
4. Naast de enquête naar de arbeidskrachten zou men jaarlijks, een enquête moeten organiseren naar de overlevingsstrategieën van huishoudens, waarbij men gecombineerd onder andere bevraagt:
 - De samenstelling van het huishouden;
 - De bijdrage van de leden in het verwerven van het inkomen voor het huishouden (dus de verdeling van de formele arbeid over de gezinsleden, en de inkomsten die deze opleveren);

- De verdeling van de taken en verantwoordelijkheden over de verschillende leden van het huishouden. Het gaat hier om de combinatie van formele en informele arbeid;
5. Er is onderzoek nodig naar leef-, werk- en inkomenssituatie van specifieke doelgroepen: een oudergezinnen, huishoudens met leden in a-typische arbeidssituaties.
 6. De data over vertegenwoordiging en besluitvorming zijn nog voor veel verbetering vatbaar:
 - Statistische reeksen over de M/V samenstelling van de kandidatenlijsten en uitslagen van verkiezingen zijn nodig. De publicatie met de uitslagen van de sociale verkiezingen kan als voorbeeld dienen;
 - Statistische reeksen in plaats van occasionele tellingen van de M/V samenstelling van adviesraden moeten aangemaakt worden;
 - Statistische reeksen over paritaire comités, de NAR en de CRB moeten eveneens bijgehouden worden.